

roistočnom Jadranu. Na koncu, u poglavljima „I principali giornali italiani dell'Istria e di Fiume dal 1807“ (193-202), „Principali testate storiche di Zara e della Dalmazia“ (202-204), „Principali quotidiani e testate storiche di Trieste“ (204-207), „Pubblicazioni delle associazioni degli esuli“ (207-209) i „Alcuni dei principali fogli d'informazione delle comunità degli italiani“ (209-210) djelo dodatno obogaćuju podrobni popisi najvažnijih novina i biltena na talijanskom jeziku objavljenih između 1807. i današnjice na području od Trsta do Zadra, što predstavlja ne samo izuzetno koristan i bogat alat pri svakom daljnjem istraživanju te ili slične tematike, već i vrlo vrijednu polazišnu točku za pronalaženje izvora vezanih za bilo koju drugu temu iz kasne moderne i suvremene povijesti sjevernoga Jadrana.

Diego Han

Josip Vretenar – David Orlović, *I giorni a Wagna nella cronaca del Lagerzeitung (1915 – 1918). Piani e strutture dell'accampamento / Dani u Wagni prema pisanju lista Lagerzeitung (1915. – 1918.). Planovi i struktura logora*, Collana degli Atti N. 42, Rovigno: Centro di ricerche storiche – Rovigno / Unione italiana – Fiume / Università popolare – Trieste, 2016., 722 str.

Knjiga *I giorni a Wagna / Dani u Wagni*, objavljena u Rovinju 2016. u suautorstvu Josipa Vretenara i Davida Orlovića, u nakladi rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja uz potporu riječke Zajednice Talijana i tršćanskoga Narodnog sveučilišta, sadržajno ima četiri dijela – prvi govori o evakuaciji istarskoga stanovništva 1915., drugo poglavlje bavi se člancima koji su izišli u listu *Gazzeta d'accampamento di Wagna (Lagerzeitung für Wagna)*, treće obrađuje tehnički opis prihvatnoga logora, a posljednje poglavlje donosi prilog s popisom osoba i stanovnika logora. Knjiga je pisana dvojezično, hrvatskim i talijanskim jezikom, te je prvi domaći rad o logoru Wagna. Čitajući ovo bitno historiografsko djelo, čitatelj se upoznaje s problematikom izbjeglištva stanovništva Istre za vrijeme Prvoga svjetskog rata.

Nakon „Riječi autora i zahvale“ (11-12), slijedi „Uvod“ (13-94) u kojem je temeljito obrađena problematika evakuacije istarskoga stanovništva, ali i ostalih stanovnika Austrijskoga primorja za vrijeme Prvoga svjet-

skog rata. Iako su stradanja i patnja evakuiraca u svakome ratu, pa tako i u Prvome svjetskom ratu, veoma bolna tema, autori su problematici pristupili na objektivan i znanstven način. Samu evakuaciju stanovnika autori su podijelili u tri dijela – na evakuaciju stanovnika Pule kolovoza 1914., evakuaciju stanovnika južne Istre (kotara Pula) 1915. i evakuaciju stanovnika Goričke 1915. godine. Slijedi opis državne skrbi za izbjeglice, kako je tekla pomoć evakuircima, kao i njihova putovanja i premještaji. Posebnu su pozornost autori obratili na uvjete i opće prilike bjegunaca u tuđini. Neki su bili smješteni u Ugarskoj, na području oko Blatnoga jezera, no puno veći broj izbjeglica zabilježen je u Austriji, gdje su bili smješteni u logoru u Gmündu (jedan od najvećih logora, u kojemu su bili smješteni evakuirani Hrvati) i Wagni (Leibnitz), kamo prvi evakuirci iz Primorja dolaze u kolovozu 1915. Velik broj izbjeglica s područja zahvaćenih ratnim djelovanjima tijekom rata zbrinjavala je i Italija, gdje je također bilo puno problema oko skrbi za njih.

Prvi povratci evakuiraca u južnu Istru započeli su 1916., međutim, povratak se zaustavlja jer Talijani zauzimaju Goricu i okolice te započinje novi val ratnih bjegunaca s tih područja. Nastavak povratka u južnu Istru omogućen je 1917. i autori donose detaljan opis povratka služeći se podacima iz *Hrvatskoga lista*. Potencijalni povratnici bili su raspoređeni u jednu od tri kategorije: prva je kategorija (A) značila povratak bjegunaca u ratom neoštećene krajeve te je povratak bio slobodan; pripadnost drugoj (B) značila je povratak u djelomično oštećen kraj te je samim time i povratak bio djelomično slobodan; a najteža kategorija bila je C, koja je označavala teško oštećen kraj u koji je povratak bio zabranjen ili dopušten samo u izvanrednim slučajevima. Prvo poglavlje završava kratkim opisom završetka Prvoga svjetskog rata te povratka preostalih bjegunaca tijekom 1918. i 1919. (89-91). Nakon prvoga poglavlja donosi se popis bibliografije i periodike korištene za obradu ove problematike (92-93).

Drugo poglavlje, „Gli articoli pubblicati nella *Gazzeta d'accampamento di Wagna*“ („Članci objavljeni u listu *Gazzeta d'accampamento di Wagna*“, 95-472), bavi se člancima iz lista koji je donosio novosti o prilikama koje su vladale u Wagni od 1915. do 1918. Nakon sadržajnoga i tehničkoga opisa lista, slijedi tematsko kazalo i kronološki pregled članaka. Autori su obuhvatili sve brojeve, od prvoga, koji je izašao u listopadu 1915., do zadnjega broja, iz veljače 1918. Članci donose vijesti o upravi logora, sigurnosti

i disciplini u logoru, zatim i detalje pojedinih događaja. Može se saznati ponešto i o pojedinim ustanovama u logoru, poput staračkoga doma, sirotišta, bolnice. Pravo su bogatstvo ovih novina članci o samome životu u logoru, što je povjesničarima danas jedan od glavnih povijesnih izvora za proučavanje svakodnevice u Wagni. Saznajemo mnogo o uvjetima života, radanju i smrti, kakva je bila higijena te od kakvih su bolesti obolijevali ratni bjegunci. Saznaje se ponešto i o malim stvarima, poput toga kakvu su odjeću nosili, jesu li smjeli pušiti te jesu li smjeli prakticirati svoju religiju. Članci su objavljeni u izvornom obliku, na talijanskom jeziku, a na hrvatskom je jeziku donesen njihov sažetak. Iznesceni su kronološki, a autori su rad obogatili i tematskim kazalom u sedam cjelina, kako bi se olakšalo pretraživanje članaka. Poglavlje je popraćeno i brojnim fotografijama objekata i ljudskih aktivnosti.

„Descrizione tecnica dell'accampamento di Wagna“ („Tehnički opis logora Wagna“) treće je poglavlje (475-508), koje čitatelju daje uvid u tehničko funkcioniranje logora. Opisana je detaljna infrastruktura logora s popisom objekata, tipovima smještajnih objekata, kao i razmještajem evakuiraca u njima. Poglavlje donosi i detaljne tehničke nacрте svih objekata – od smještajnih objekata do škola, crkve i bolnice. Objekti se mogu pronaći i na zasebnoj karti koja je objavljena u knjizi, a na kojoj je prikazan podroban plan izbjegličkoga logora.

Zadnje poglavlje „Appendice. Elenchi delle persone dimoranti a Wagna / Prilog. Popisi osoba, stanovnika logora Wagna“ (509-719) donosi popis osoba, odnosno stanovnika logora, čime knjiga dobiva dodatnu vrijednost. Popis osoba sadržan je u četiri tablice: prva donosi popis stanovnika logora (ali samo do početnoga slova C, nakon čega je list prestao objavljivati popise), druga popis izbjeglica iz područja Gorice i Tolmina pristiglih u Wagnu u kolovozu 1916., treća popis evakuiraca pristiglih u logor tijekom 1916. i 1917., a zadnja donosi popis osoba koje su napustile logor 1916. i 1917. godine. Stanovnici su poredani prema mjestu iz kojega su evakuirani, a pored svakoga imena i prezimena naznačeni su godina i mjesto rođenja, kao i broj barake u kojoj su bili smješteni.

Knjiga završava sažetkom na slovenskom, njemačkom i engleskom jeziku (720-722). Glavna je vrijednost ove knjige u tome što je sustavno obrađen jedan izbjeglički logor iz Prvoga svjetskoga rata. Ona time postaje nezaobilaznom literaturom o problematici relociranja istarskoga civilnoga

stanovništva u tim ratnim vremenima, ali je otvorila i pitanja o drugim izbjegličkim kampovima u kojima je ono boravilo.

Igor Jovanović

Roberto Žigulić, *Stradanje Vele i Male Učke 1944. godine*, Opatija: Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Opatije, 2017., 84 str.

Knjiga Roberta Žigulića *Stradanje Vele i Male Učke 1944. godine* objavljena je u Opatiji 2017. u nakladi Udruge antifašističkih boraca i antifašista Grada Opatije. Autor je pristupio ovoj povijesnoj temi na znanstveni način koristeći se povećim brojem izvora, literaturom i metodom usmene povijesti. Sadržajno knjiga ima četiri dijela: prvi govori o bogatoj povijesti planine Učke, drugi o stanju na području Liburnije 1943. i 1944., treći govori o događajima na Učki do kraja Drugoga svjetskog rata i u poraću, dok se posljednje poglavlje bavi pregledom obitelji i kuća Vele i Male Učke. Treba naglasiti kako je ovo djelo još jedno u nizu onih koja obogaćuju saznanja o istarskoj povijesti u Drugom svjetskom ratu, a posebno o stradanjima stanovništva. Ta teška, iako jako važna tema, još uvijek nije do kraja istražena te je time prinos ovoga djela još veći.

Nakon „Predgovora“ koji je napisao Oleg Mandić, jedan od recenzentata, slijedi prvo poglavlje „Učka – planinska oaza duge i bogate povijesti“ (1-3). U nekoliko crtica autor daje uvid u geografske i povijesne spektre ove planine. Osvrnuo se na samo ime Učka, njegov prvi spomen te na najvažnije događaje iz ranonovovjekovne povijesti.

„Stanje na području Liburnije 1943. i 1944. godine“ naziv je drugoga poglavlja (4-13), u kojem je autor ukratko prikazao najvažnije događaje na ovom dijelu istarskoga poluotoka od rujanske kapitulacije Kraljevine Italije 1943. do završetka vojne operacije Braunschweig u svibnju 1944. godine. Opisuje osnivanje 1. partizanskog odreda „Učka“ u rujnu 1943., kao i operacije koje su dovele do nacističke okupacije Istre iste godine – *Istrien* i *Wolkenbruch*. Osvrnuo se i na osnivanje Operativnoga područja Jadransko primorje (OZAK), koje je naredbom Adolfa Hitlera formirano po kapitulaciji Italije. Zbog terora na istarskome području, narodni otpor sve je više jačao pa je na Učki u travnju 1944. formirana 1. istarska brigada „Vladimir Gor-